

SLOVENSKÝ NÁVRH Z ROKU 1899, AKO RIEŠIŤ NÁRODNOSTNÚ OTÁZKU V UHORSKU

Jozef Karpat

V boji slovenskej buržoázie o národné práva v Uhorsku boli "Národné noviny" významným tlačovým orgánom, ktorý nielen pôsobil na slovenskú verejnú mienku, ale súčasne vyjadroval slovenské politické požiadavky adresované vtedajším vládnúcim triedam Uhorska. Preto bolo len prirodzené, že úradné miesta starostlivo sledovali prípady, v ktorých sa takéto požiadavky prejavili. Pozoruhodným príkladom na to bol článok, ktorý vyšiel na pokračovanie 19. augusta 1899 v čís. 97 a 22. augusta 1899 v čís. 98 týchto novín pod názvom "Základy slovenského práva v Uhorsku. Rečová otázka."¹⁾

Už podľa názvu článku vidieť, že v popredí politického boja vtedajších slovenských národných predstaviteľov bolo úsilie uplatniť proti maďarizácii obranu slovenčiny. To dokazuje podnázov článku, keď znie: "Rečová otázka." Už to je samo o sebe veľmi mnohovravné, ak totiž porovnáme tento podnázov s vlastným názvom článku, totiž: "Základy slovenského práva v Uhrách." Na prvý pohľad by sa pozdávalo a vyplývalo by to aj z povahy vecí samej, že pod pojem "slovenského práva" bolo treba zahrnovať veľmi mnohostranné záujmy vtedajšieho slovenského národa, pochopeného, pravda, v súdobom buržoáznom zmysle. Tieto záujmy, tak by očakával čitateľ, sa mali podľa názoru autora zabezpečiť právnymi predpismi. No v skutočnosti autor vedome a zámerne zúžil obsah pojmu "slovenské právo" na rečovú otázku, už keď volil uvedený podnázov. Tomu sa neprieči, keď aj z ďalšieho zmyslu jeho návrhu mohli vyplývať dôsledky, ktoré

¹⁾ Autor uviedol svoje meno iba skratkou Dr. I. Z. Text článku vyšiel aj v pramennej edícii: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu 1848 - 1914. Vydal A. Bokes, zv. III. 1885-1901, Bratislava 1972, str. 500-502. Vydavateľ text upravil, takže obsahuje niekoľko odchýlok od pôvodiny. Meno autora bližšie neidentifikoval. L. V. R i z n e r, Bibliografia písomníctva slovenského, zv. VI., Martin 1934, s. 215. uvádza, že autorom bol Dr. Ivan Branislav Zoch (24.6.1843 Jasenová - 27.12.1921 Modra), profesor gymnázia v Revúci, potom na reálke v Osijeku, riaditeľ gymnázia v Sarajeve a napokon taktiež riaditeľ gymnázia v Petrovci. (Túto informáciu o autorovi mi sprostredkoval JUDr. Michal Potemra, CSc. - Košice). Podľa spôsobu vyjadrovania a výberu odborných právnych výrazov v článku mal alebo autor sám aj právnické vedomosti, alebo vypracoval článok v spolupráci s odborne vzdelaným právnikom.

sa týkali najmä organizácie verejnej správy a tým súviseli aj s politickým životom.

Toto zúženie národnostnej problematiky na rečovú otázku predstavuje príznačný dôsledok toho stavu pasivity, ktorou trpelo národnostné hnutie nemaďarských národov Uhorska v čase prelomu storočia už vyše tri desaťročia. Dôsledok tejto pasivity vidieť aj na tom, že autor v podstate súhrn svojich politických požiadaviek videl v tom, že treba uskutočniť národnostný zákon z roku 1868. Tento zákon kedysi pred tromi desaťročiami politickí predstavitelia Slovákov odmietali ako neuspokojivý.²⁾ Ak teda po troch desaťročiach, naplnených intenzívnou maďarizáciou, ako aj pasivitou uvedených predstaviteľov, sa vynorila z ich stránky požiadavka realizovať aspoň ustanovenia národnostného zákona, potom v tom treba vidieť minimalistickú požiadavku zúženú na rečovú stránku veľmi zložitej národnej problematiky. O hospodárskych a sociálnych potrebách národa v celom článku niet nijakej zmienky.

No z celkovej povahy článku vyplýva ešte ďalšie zúženie jeho dosahu. Keď totiž autor navrhoval riešiť "slovenské právo", ponechal bokom problematiku druhých nemaďarských národov a národností Uhorska. V skutočnosti však aj táto problematika svojou spätosťou so slovenskou národnostnou otázkou sa žiadala tiež primerane zohľadniť. No autor sa ponad to preniesol svojou koncepciou, podľa ktorej Slováci boli "praobyvatelia a držitelia vlasti v Uhrách." Svoj vplyv vraj pomaly stratili pôsobením latinčiny. Slovenská šľachta, "ktorá predstavovala v tie časy národ" sa odrodila a tým vraj slovenský národ stratil v krajine štátoprávny ("državnoprávny") vplyv. Preto vraj bolo slovenské historické a štátne ("državné") právo pokryté "hustou hmlou", ktorú rozptylovalo až novšie historické bádanie.

Podľa toho autor kvalifikoval Uhorsko ako pôvodne slovanský štátoprávny útvar. S odvolaním sa na Sasínka poukázal najmä na to, že vraj ani Árpád vlastne nebol Maďar a kráľ Štefan I. sa pôvodne volal Vaic čo vraj značilo toľko ako: Václav. Takéto romantizujúce jednostranné skrášľovanie nimulosti vlastného národa bolo a je príznačné pre buržoázne nacionalistické koncepcie.³⁾ No popri tom treba priznať, že autor triedne príliehavo vystihol funkciu šľachty ako hegemóna národného hnutia v období feudalizmu.

"Slovenské právo" považoval autor za "kodifikované", teda zákonom stanovené v uhorskom zákone o rovnoprávnosti národov z roku 1848 a v ná-

²⁾ K a r p a t Jozef, Uhorský národnostný zákon z roku 1868 a Slováci. In: Pocta akademiku V. Vaněčkovi k jeho 70. narodeninám, Praha 1975, str. 87-95.

³⁾ Š i n d e l k a Jan, Národnostní otázka, Praha 1972, str. 59 n.

rodnostnom zákone z roku 1868. Obidvom týmto zákonným normám vytýkal, že síce "vyslovili vo všeobecnosti úplnú rovnoprávnosť rečí", ale utajili existenciu rôznych národov a krivdili vo veci používania "krajinských rečí", a to vraj platilo najmä o národnostnom zákone. Uniklo mu, že táto vytýkaná chyba bola iba logickým dôsledkom toho, že najmä v národnostnom zákone sa narábalo s pojmom politického národa maďarského (a či uhorského?). Preto by bolo rušivo pôsobilo, keby sa bola popri tom spomínala existencia iných, etnicky pochopených národov.

No hlavná výtka, ktorú autor vlastne adresoval vláde súčasného Uhorska, bola v tom, že národnostný zákon z roku 1868 nebol "do života uvedený". Z toho vyvodil ako prvú národnú povinnosť pre svojich rodákov "vydobyť si svoje slovenské právo ďalej", a to zatiaľ, kým sa ho nepodarí vydobyť. Na to nadviazal bližší výklad toho, čo vlastne rozumel pod pojmom "slovenské právo", resp. bojom zaň. Ako prvú úlohu označil potrebu "vydobyť si prirodzené právo našej slovenskej reči čo krajinskej reči". Toto právo vyvodil z toho, že ho národnostný zákon z roku 1868 priznáva občanom štátu všade tam, kde žilo aspoň 20% Slovákov v určitej administratívne právnej územnej jednotke. Hoci pritom autor uvedený zákon kvalifikoval výslovne ako "macošský", predsa vyzýval, že sa treba "postaviť...na....postať" danú týmto zákonom. Rozsah tejto "postate" však zamýšľal svojím článkom vymedziť "na základe maďarskej, teda pre Slovákov nie veľmi spoľahlivej štatistiky z roku 1890." Tak vopred zdôraznil, že navrhoval riešenie založené na platnej zákonnej norme, ktorá okrem toho bola nepriaznivá voči národným požiadavkám Slovákov. Číselné podklady potrebné pre toto riešenie sa pritom podľa jeho návrhu mali čerpať zo štatistických materiálov, ktoré taktiež neboli priaznivé pre Slovákov. Tým sa už vopred vylučovala možnosť vytýkať v tejto súvislosti hocakú predpojatosť pre slovenské národné záujmy. Ba naopak, vychádzalo sa z prísne formálnej zákonnosti, legality, ktorú autor dokonca kvalifikoval ako namierenú proti slovenským národným záujmom. Dožadoval sa teda, resp. navrhoval, aby sa podľa zákona nepriaznivého pre Slovákov a im taktiež nepriaznivej štatistiky priznalo slovenskému národu aspoň to malé množstvo práv, čo im na tomto zákonnom a štatistickom podklade patrilo.

V tejto súvislosti rozvinul autor svoj názor na význam národnostnej otázky v Uhorsku vo všeobecnosti. Bez toho, aby sa táto otázka vyriešila, nepovažoval vôbec za možný "normálny život" v tejto krajine. Nedostatok riešenia tejto otázky spôsoboval, že bolo "vyše polovice ľudí nespokojných". Tým autor konštatoval, že vyše polovice obyvateľstva krajiny boli nemaďarské národy a trpeli národnostným útlakom. Normálny vývin krajiny považoval za možný len vtedy, ak by sa spravodlivo vyriešila "rečová otázka". Tu teda, opäť upadol do zúženia národnostnej otázky

na rečový. Riešenie bolo podľa neho možné len za troch podmienok: 1. žiadalo sa dôsledne uskutočniť - "minuciózne do života uviesť" - národnostný zákon z roku 1868, 2. osobitne špecifikovať práva pre každú reč, 3. utvoriť orgány na kontrolu vykonávania národnostného zákona. Prvá uvedená podmienka nevybočovala z medzí národnostného zákona a teda dala sa splniť na základe právnej normy, ktorá už dávno formálne platila. Oproti tomu druhé dve podmienky sa dali splniť len vydaním ďalších nových právnych noriem. Pravda, tieto normy bolo možno chápať aj ako vykonávacie právne predpisy, ktorými sa malo bližšie určiť, resp. vykonávať znenie národnostného zákona. Preto by bolo stačilo vydať o nich vládne alebo ministerské nariadenie a zákon len v tom prípade, keby bolo šlo o zmenu niektorého ustanovenia národnostného zákona alebo o nové ustanovenie, ktoré by bolo presahovalo medze dané národnostným zákonom. No túto problematiku autor nenadhodil. Zato však vytýčil štyri základné zásady, podľa ktorých sa mala - ako sa nazdával - riešiť v Uhorsku národnostná otázka. To boli tieto zásady.

1. Maďarčina mala byť "diplomatickou rečou", tj. rečou všetkých administratívnych a súdnych orgánov, ktorá reprezentovala krajinu navonok. No vo "vnútornej správe rečových okresov" (v úradoch, na poštách, železničiach, školách, cirkvách atď.) mala byť "každá krajinská reč rovnoprávna." Čudne pritom vyznieva a je ďalším dôkazom zúženia národnostnej otázky na rečový, keď v tejto súvislosti autor navrhoval, aby na znak tejto rovnoprávnosti mohol každý občan krajiny okrem štátnej zástavy používať aj "zástavu svojej krajinskej reči," a to pre slovenskú reč bielo-modro-červenú. Podľa toho teda takáto zástava nebola symbolom národa, ale určitej reči.

2. Zo stránky jazykovej rozlišoval autor tzv. "čisté jazykové okresy" a "miešané jazykové okresy." Prvé boli také, v ktorých bolo viac ako 80% príslušníkov určitej reči, v druhých sa k niektorej reči hlásilo najmenej 20% obyvateľstva. Pritom "jazykovým okresom" rozumel autor administratívne územné obvody, ako boli stolice, municípiá a okresy vo vlastnom zmysle. V čistých jazykových obvodoch tohto druhu mal byť úradným jazykom ten jazyk, ku ktorému sa hlásilo viac ako 80% obyvateľstva obvodu. Ten jazyk mal byť aj vyučovacím jazykom. Oproti tomu v miešaných jazykových obvodoch mala byť úradnou rečou každá reč, ku ktorej sa priznalo aspoň 20% príslušnej administratívnej územnej jednotky. Preto mali všetky úradníci v týchto obvodoch alebo ovládať každú takúto reč slovom aj písmom, alebo si mali podľa jednotlivých rečí rozdeliť okruh svojej pôsobnosti. Vedúci úradov mal byť v týchto miešaných obvodoch z tej národnosti, ktorá dosahovala najvyššie percento, no musel ovládať aj všetky ostatné reči svojho obvodu. V obvodoch, kde bolo len 5-20% niektorej národnosti, mal byť pri každom úrade aspoň jeden úradník zbehlý

slovom aj písmom v reči tejto národnosti. Tlmočníka na niektorú krajin- skú reč malo byť dovolené používať len v takom obvode, kde bolo menej než 5% obyvateľov, ktorí sa hlásili k tejto reči.

3. Na školách, včítane stredných a odborných, sa malo vyučovať v ú- radnej reči príslušného obvodu. To platilo o jazykovo čistých obvodoch, kým v miešaných obvodoch sa mali jednotlivé predmety vyučovať v jazy- koch podľa ich číselného pomeru daného v príslušnom obvode. No každý ú- radný jazyk tohto obvodu mal byť povinným predmetom na školách. Maďarči- na mala byť povinná na všetkých školách, okrem prvých dvoch základných tried, kde sa malo vyučovať výlučne v materinskej reči detí. Na Mini- sterstve osvety malo byť pre každú krajin- skú reč oddelenie pre dozor nad školstvom tejto reči.

4. Každá národnosť mala mať svojho ministra, ako záruku proti pre- chmatom "na škodu jednotlivých národností". Mal dozerať nad "korektným" vykonávaním národnostných a rečových zákonov a nariadení, a obhajovať záujmy svojho národa vo vláde, v sneme, škole, cirkvi atď.

So zreteľom na tieto štyri vedúce zásady vypracoval autor rozdelenie územných administratívnych jednotiek krajiny podľa rečovej skladby tých- to obvodov. Pritom vychádzal z úradnej štatistiky z r. 1890, ktorej - ako sa už zdôraznilo - sa nemohla vyčítať nijaká predpojatosť pre slo- venské národné záujmy. Ba naopak, aj teraz sa uznáva ako skutočnosť, ktorá nevyžaduje nijaký osobitný dôkaz, že vládnuce triedy Uhorska vy- vinuli veľmi účinný nátlak, aby pri vypracúvaní štatistik tohto druhu sa výsledky upravovali tak, že podľa nich maďarská národnosť mala vyš- šie číselné ukazovatele, než bol skutočný stav. Oproti tomu pre nemaďar- ské národnosti sa naopak uvádzali v tomto ohľade nižšie ukazovatele. No napriek tomuto stavu, rozhodne nepriaznivému pre nemaďarské národnosti, sa ukazovalo, že aj podľa úradnej štatistiky sa v Uhorsku vyskytovali mnohé a ešte aj tak veľké administratívne územné obvody, ako boli sto- lice, ktoré bolo možno podľa meradla navrhovaného autorom kvalifikovať ako čisto slovenské. Toto meradlo stupňa číselného zastúpenia slovenskej rečovej zložky v obyvateľstve potom autor použil na to, aby rozdelil stolice Uhorska do troch kategórií: A. čisto slovenské stolice, B. mie- šané stolice so slovenskou nadpolovičnou väčšinou alebo relatívnou väč- šinou, C. stolice so slovenskou menšinou. Pre jednotlivé stolice a pre okresy a mestá v nich presne vyčíslil percentá slovenského, maďarského, nemeckého a rusínskeho obyvateľstva.

Pre stolice kategórie A. navrhoval, aby županom bol Slovák a vnútor- ná úradná administratívna, súdna a vyučovacia reč bola slovenčina. Týchto stolic bolo päť a autor pre ne uviedol percentá, z ktorých tu spomenieme len údaje týkajúce sa slovenského obyvateľstva v každej sto- lici a národnostného zloženia všetkých jej okresov, resp. miest. Oravská

stolica mala 96% slovenského obyvateľstva a 4 čisto slovenské okresy. Liptovská stolica mala 93% slovenského obyvateľstva a 4 čisto slovenské okresy. Trenčianska stolica mala 93% slovenského obyvateľstva, 9 čisto slovenských okresov a 1 slovensko-maďarský. Zvolenská stolica mala 93% slovenského obyvateľstva, 4 okresy a 1 mesto čisto slovenské, a 2 mestá slovensko-maďarské. Turčianska stolica mala 80% slovenského obyvateľstva a 2 čisto slovenské okresy.

V stoliciach kategórie B., ktorých bolo 6, mal byť podľa návrhu autora županom taktiež Slovák. Úradnou, resp. vyučovacou rečou mala byť slovenčina v čisto slovenských okresoch a v ostatných okresoch mala byť úradná reč "prevážne slovenská". V jednotlivých stoliciach tejto kategórie boli takéto percentá slovenského obyvateľstva, resp. národnostná štruktúra jednotlivých okresov: Tekov 57%, 1 čisto slovenský okres, 4 slovensko-maďarské, 1 maďarsko-slovenský, 1 nemecko-slovenský a 1 s 5-10% slovenského obyvateľstva, Hont 47%, 3 čisto slovenské okresy, 1 slovensko-maďarský, 1 maďarsko-slovenský, 2 okresy s 5-20% slovenského obyvateľstva, Nitra 73%, 9 okresov čisto slovenských, 3 slovensko-maďarské, 1 slovensko-maďarsko-nemecký, 1 maďarsko-slovenský, 1 okres s 10% slovenského obyvateľstva, Bratislava 46%, 4 okresy čisto slovenské, 3 slovensko-nemecké, 1 slovensko-maďarský, 2 okresy s 10-20% slovenského obyvateľstva, Šariš 65%, 4 okresy čisto slovenské, 1 slovensko-nemecký, 2 slovensko-ruské, 1 slovensko-maďarský, 1 rusko-slovenský, Spiš 57%, 3 okresy čisto slovenské, 5 slovensko-nemeckých, 1 slovensko-nemeckoruský, 4 nemecko-slovenské.

Stolic kategórie C. bolo 17, z nich bolo najväčšie percento Slovákov v týchto stoliciach: Abov-Túrňa 27% (z toho v Košickom okrese až 67%), Gemer 43% (z toho 3 čisto slovenské okresy), Novohrad 28% (z toho 1 čisto slovenský okres), Užhorod 29% (z toho 1 čisto slovenský okres) a Zemplín 36% (z toho 3 čisto slovenské okresy).

V kategórii B. a C. sa uvádzajú percentá slovenského obyvateľstva aj pre mestá. Okrem toho sa, pravda, pre tieto kategórie a čiastočne aj pre kategóriu C. vyčíslujú presné percentuálne podiely ostatných národností.

Z týchto číselných údajov vyvodil autor súhrnné závery pre svoj návrh na riešenie slovenskej národnostnej otázky v Uhorsku. Vcelku bolo v Uhorsku 28 stolic, v ktorých bývali Slováci hromodane pospolu. Z toho bolo 5 čisto slovenských stolic s 80%ami slovenského obyvateľstva, 6 s nadpolovičnou alebo relatívnou väčšinou a 17 so slovenskou menšinou. Ale pritom tam boli alebo čisto slovenské okresy, alebo se slovenskou väčšinou, alebo napokon s takou slovenskou menšinou, na ktorú bolo treba vo verejnej správe brať ohľad. Spolu teda išlo o 28 stolic a v nich bolo 56 čisto slovenských okresov, 33 s nadpolovičnou alebo relatívnou slovenskou väčšinou, 25 s menšinou nad 20% a 38 s menšinou 5-20%. Preto

mal byť županom Slovák v 11 stoliciach, v 5 stoliciach sa malo úradovať a vyučovať len po slovensky, v 6 stoliciach "väčšinou" po slovensky a v 17 stoliciach sa mal brať ohľad na slovenčinu. V 28 stoliciach mali byť úradné tlačivá popri maďarskom znení aj v slovenčine. Podľa národnostnej skladby okresov sa malo v 56 úradovať a vyučovať po slovensky, v 33 okresoch prevážne po slovensky a v 38 mal byť aspoň jeden úradník, ktorý vedel úradovať aj po slovensky.

Dalej dovodzoval autor, že podľa národnostného zákona mala sa slovenčina vyučovať na stredných školách, ktoré boli na čisto slovenských územiach. To boli školy v týchto mestách: Trstená, Ružomberok, Kremnica, Banská Bystrica, Žilina, Prievidza, Trnava, Banská Štiavnica a Čaba. Povinným predmetom mala byť na stredných školách v týchto mestách: Bratislava, Spišská Nová Ves, Rožňava, Levoča, Košice, Prešov, Lučenec, Sarvaš a Rimavská Sobota. Učiteľské ústavy mali byť v Modre a Kláštore pod Znievom s čisto slovenskou vyučovacou rečou a v Levoči alebo Lučenci so slovensko-maďarskou. Na ostatných územiach so slovenským obyvateľstvom sa mala slovenčina vyučovať ako povinný predmet. Okrem toho sa mal zriadiť jeden ženský učiteľský ústav so slovenskou vyučovacou rečou.

Podľa vyššie uvedených štatistických údajov sa v zmysle autorovho návrhu malo vysielateľ z 52 okresov a 3 miest 55 slovenských poslancov. V 152 okresoch sa mali úradné tlačivá vydávať popri maďarskom znení aj v súbežnom slovenskom.

V závere článku zdôraznil autor, že v krajine nebude pokoj, ani blahobyt, kým sa neuskutočnia ustanovenia národnostného zákona, a to tak, aby každá krajinská reč bola rovnoprávna s maďarčinou. Pritom výslovne konštatoval, že táto "rečovej tyranie" bola vraj storáz ťažšia, než bola niekdajšia "tyrania feudálna". Tým najvýraznejšie vyzdvihol nadradenosť jazykovej otázky dokonca nad otázkami spoločenského zriadenia, ako totiž veci sám chápal.

Význam tohto článku je predovšetkým v tom, že obsahuje pozoruhodnú dokumentáciu národnostných pomerov v jednotlivých administratívnych územných jednotkách Uhorska. O týchto údajoch nemôže byť najmenšia pochybnosť v tom ohľade, že neboli pre Slovákov nijako jednostranne priaznivé. Obsahujú totiž také číselné ukazovatele pre slovenskú národnosť, o ktorých je isté, že udávajú aspoň minimálny počet príslušníkov tejto národnosti. Skutočný počet teda musel byť vyšší. No aj pri tomto udávanom minimálnom počte sa ukazuje, že slovenský etnický živel tvoril na veľkej časti uhorského štátneho územia veľmi mnohé homogénne spoločenské celky. Ich samotnou existenciou sa preto právom mohlo argumentovať v požiadavkách o národné právo, uplatňovaných voči vládnúcim triedam Uhorska. Pravda, takáto argumentácia mohla byť úspešná len vtedy, keby predstavitelia týchto vládnúcich tried, ako partner v diskusii, boli bý-

vali ochotní uznať čo len prípustnosť tejto argumentácie. No práve táto ochota chýbala. To dokazujú administratívno právne dozvuky, resp. rozruch, ktorý vzbudil tento článok Národných novín na úradných miestach. V tom je ďalší význam tohto článku z hľadiska právno historického.⁴⁾

Veci sa zbehli takto. Prezídium Ministerstva vnútra oznámilo 24. augusta 1899 županovi Turčianskej stolice Jurajovi Justhovi, že podľa novinových správ údajne príslušníci slovenskej národnosti v Martine vypracovali memorandum o rozdelení Uhorska na "národnostné obvody" (nemzetiségi kerületek) a ďalších požiadavkách. Na to menovaný župan odpovedal, že uvedené správy boli mylné a v skutočnosti vyšli "iba články" v Národných novinách č. 97 a 98. V nich sa vraj síce spomínali také požiadavky, o akých sa potom písalo v budapeštianskych novinách. No tieto požiadavky údajne považovali aj sami vedúci predstavitelia slovenskej národnosti v Martine za premrštené, hoci takmer rovnaké požiadavky obsahovalo kedysi aj Memorandum vydané v Martine r. 1861. Toto Memorandum ostatne aj v súčasnosti vraj tvorilo východisko slovenských národných aspirácií. Z tohto vyjadrenia župana vysvitá, že celej veci neprípisoval veľký význam.

Napriek tomu Prezídium Ministerstva vnútra predsa rozoslalo v tejto súvislosti 14. septembra 1899 prípisy rovnakého znenia 15 stoličným úradom (1. Abov-Túrňa, 2. Orava, 3. Tekov, 4. Gemer, 5. Hont, 6. Liptov, 7. Nitra, 8. Novohrad, 9. Bratislava, 10. Šariš, 11. Spiš, 12. Trenčín, 13. Zvolen, 14. Temeš, 15. Torontál) a 2 mestám (Vršac, Novi Sad). Už z porovnania s údajmi vyššie rozoberaného článku vysvitá, že pritom šlo o stolice, resp. mestá, kde bolo slovenské obyvateľstvo. V prípise na tieto miesta sa uvádzalo, že župan stolice Bács-Bodrog hlásil Prezídium Ministerstva vnútra, že istý "slovanský" (szláv!) spolok v Martine pripravoval memorandum adresované cisárovi a uhorskému snemu vo veci uplatnenia reči jednotlivých národností Uhorska v administratíve a súdnictve. Na také memorandum vraj aj zbierali podpisy v meste Petrovac. Na Prezídium Ministerstva vnútra predpokladali, že toto hnutie sa rozšíri aj do ostatných oblastí krajiny obývaných "slovanským" obyvateľstvom. Preto vyzývali adresátov prípisu, aby vykonali šetrenie, či sa takéto hnutie neprejavovalo aj na ich území a podali o tom hlásenie. Županovi Turčianskej stolice však poslali osobitný prípis. Okrem textu, ktorý sa doslovne opakoval v prípisoch na vyššie uvedených administratívnych 17 miest, sa v ňom výslovne nadväzovalo na prípis tohto župana z 29. augusta 1899, v ktorom sa chýry o údajnom a nedávno v Martine vypracovanom memorande

⁴⁾ Archívne pramene k tomu sú v spisoch Prezídia uhorského Ministerstva vnútra v Maďarskom štátnom archíve (Magyar országos levéltár) v Budapešti pod značkou K 149 B. M. res. 1900, 59. Pri týchto spisoch sú ako príloha aj príslušné exempláre Národných novín.

kvalifikovali za mylné. Podľa názoru Prezídia Ministerstva vnútra totiž obsah vyššie spomínaného hlásenie župana stolice Bács-Bodrog sa vraj pozdával potvrdzovať správnosť novinových chýrov. Preto žiadali župana, aby v tomto smere vykonal nové šetrenie a výsledok hlásil Prezídiu Ministerstva vnútra.

Na toto Prezídium okrem toho došlo hlásenie podžupana z mesta Zombor z 29. augusta 1899 o údajnej akcii zbierania podpisov na chystané memorandum, ktorá vraj prebiehala medzi slovenským obyvateľstvom v Petrovaci.

Z odpovedí na vyššie uvedenú výzvu Prezídia Ministerstva vnútra zo 14. septembra 1899 sú v archívnych materiáloch len niektoré. Župani stolíc Abov-Túrňa, Liptov, Nitra, Novohrad, Temeš, Torontál, Trenčín, ba aj práve spomenutý podžupan zo Zomboru odpovedali naskrz negatívne a veľmi stručne. Len župan Bratislavskej stolice hlásil, že na jeho území sa prejavilo "podobné úsilie" (rokon törekvés) v Modre, kde sa konalo ešte 25. júna 1899 ľudové zhromáždenie. Z neho poslali petíciu na vládu a poslancov snemovne. Žiadali zriadiť slovenské gymnázium, katedru slovenčiny na univerzite a používať slovenčinu v súdnictve. Toto memorandum predseda snemovne vraj vrátil predsedovi spomenutého ľudového zhromáždenia. Odvtedy sa údajne nevyskytlo nijaké hnutie tohto druhu, ba naopak vraj nastala roztržka medzi katolíckymi a evanjelickými príslušníkmi "panslávskych živlov." Napokon je ešte pozoruhodné, že aj odpoveď turčianskeho župana bola negatívna. Hlásil len, aké spolky pôsobili vtedy v Martine.

Z celého prípadu vysvitá, aké nevítané bolo v očiach vládnuúcich tried Uhorska, keď sa príslušníci nemaďarských národností dožadovali najmä takých práv, ktoré by boli spôsobili vyčlenenie štátneho územia pre niektorú nemaďarskú národnosť. Podľa obsahu spisového materiálu, ako sa vyššie reprodukoval, požiadavky tohto druhu vznesené zo slovenskej strany v článku Národných novín, o ktorom tu je reč, pripomínali memorandumú požiadavku známu pod názvom tzv. Okolia. To tým viac, keď sa súčasne vyskytli správy o podpisovej akcii pre akési nové memorandum. No požiadavka zariadiť slovenské Okolie bola podľa stanoviska vládnuúcich tried neprijateľná, ako to dali zreteľne na javo v znení Národnostného zákona z r. 1868, kde sa aj formálne rečové práva priznávali len jednotlivcom a nijakým národným spoločenským celkom.

Súhrnne treba hodnotiť autorov článok ako vecne dobre a presvedčivo zdôvodnený návrh na riešenie slovenskej národnostnej otázky v Uhorsku. Toto riešenie, pravda, sa obmedzovalo len na rečovú problematiku a v tom bol minimalistický charakter návrhu. Hoci pritom autor mal na zreteli len slovenskú národnostnú otázku, predsa spôsob právnej úpravy, ktorý navrhoval, sa mohol použiť aj na iné nemaďarské národy Uhorska. Ak sa

mal jeho návrh uskutočniť, bolo by to vyžadovalo prenikavú reorganizáciu verejnej správy, a to tak na nižších inštanciách, ako aj dokonca v centrálnych úradoch. Na to, pravda, by boli bývali potrebné nové právne normy, a to v prípade zmien navrhovaných v centrálnych úradoch dokonca normy ústavnej povahy. To ale by bolo značilo zmeny ďaleko nad rámec národnostného zákona. Pravda, keď v tom čase predstavitelia vládúcich tried ani len tento zákon neuskutočňovali, nebolo mysliteľné, že by pristali na zmeny právneho poriadku, ktoré podstatne vybočovali nad tento rámec. Tým bol osud autorovho návrhu už vopred spečatený.

Ničmenej aj tak treba hodnotiť ako kladnú skutočnosť, že po troch desaťročiach intenzívneho národnostného útlaku sa v prostredí slovenskej buržoázie vynoril tak premyslený a zdôvodnený návrh, ako bol tento. Treba to hodnotiť ako predzvest prechodu z politickej pasivity do aktivity, ako to signalizoval už aj kongres nemaďarských národov a národností Uhorska Konaný r. 1895. Pravda, túto kladnú stránku sa žiada konfrontovať s triednym hľadiskom. V tejto súvislosti však najviac závaží to, že - ako sa vyššie opätovne zdôraznilo - návrh bol zúžený na rečovú problematiku. V tomto ohľade sa podľa novších výsledkov bádania slovenskej historiografie už konštatovalo, že politickí predstavitelia slovenskej buržoázie už v Memorande r. 1861 nedali do programu boj za demokratizáciu slovenského života. Pre odtrhnutosť od národných mas napokon tábor slovenskej buržoázie prepadol rozkladu. Na prelome storočia sa potom ako najzávažnejší problém slovenského národa a vôbec Uhorska vynorila potreba dokončiť buržoázno demokratickú revolúciu. No úlohy z toho plynúce nebola buržoázia schopná už vyriešiť. Do boja za splnenie týchto úloh sa postavila nová spoločenská sila, tj. robotnícka trieda.⁵⁾

V danom prípade je najvýraznejším svedectvom izolovanosti od mas a neschopnosti riešiť národnostnú otázku aj vyššie spomínaná črta zúženia návrhu autora na rečovú problematiku a celkový minimalistický charakter tohto návrhu. Popri tom, pravda, treba priznať, že aj boj za rečové práva sám o sebe patril k boju za dokončenie buržoázno demokratickej revolúcie a preto svojou podstatou bol pokrokový. Pritom ešte veľmi závažilo, že tento boj prebiehal pod farchou stupňovanej maďarizácie, ktorá vlastne začala už prebudením národného povedomia koncom 18. stor. a naplno sa rozvinula po vyrovnaní vládúcich tried Uhorska s Rakúskom. Pôsobením tohto maďarizačného tlaku sa nevyhnutne oneskorilo formovanie slovenského národa na moderný buržoázny národ.⁶⁾ Tak potom nemožno uprieť návrhu na riešenie národnostnej otázky v Uhorsku, ktorý sa tu ro-

⁵⁾ M é s á r o š J ú l i u s, Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848-1900. K problematike feudálnych prežitkov, Bratislava 1959, str. 22, 201, 207.

⁶⁾ Porov. k tomu: K a r p a t J o z e f, Pramene k národnostnej otázke v Uhorsku, in: Historický časopis 21/1973, s. 269-300.

zoberal, v tomto zmysle aspoň relatívne pokrokový charakter. Rovnako, pravda, mu možno z triedneho hľadiska vytknúť izolovanosť od ľudových mäs a v každom prípade jednostrannú orientáciu na rečovú problematiku.

EIN SLOVAKISCHER VORSCHLAG AUS DEM JAHRE 1899 ZUR LÖSUNG DER NATIONALITÄTENFRAGE IN UNGARN

Jozef Karpát

Zusammenfassung

Im Presseorgan des slowakischen Bürgertums in Ungarn "Narodnie noviny" erschien im August des Jahres 1899 ein Aufsatz unter dem Titel "Grundlagen des slowakischen Rechtes in Ungarn. Die Sprachenfrage." Verfasser des Aufsatzes war der Mittelschulprofessor Dr. Ivan Branislav Zoch. In seinen Ausführungen engte er die Nationalitätenfrage auf die Sprachenproblematik ein. Dieser Umstand war für die seinerzeitige Politik des slowakischen Bürgertums kennzeichnend. Durch den Aufsatz sollte die Forderung nach Verwirklichung des ungarischen Nationalitätengesetzes vom Jahre 1868 betont werden, das übrigens vom Verfasser selbst als für die nichtmagyarischen Völker ungünstig bezeichnet wurde. Er schlug vor, den Prozentsatz der slowakischen Bevölkerung im Sinne des erwähnten Gesetzes auf Grundlage der amtlichen Statistik vom Jahre 1890 festzustellen, die für die Slowaken ebenfalls ungünstig war. Auf solchen Voraussetzungen, denen keine Voreingenommenheit für das Interesse der nichtmagyarischen Bevölkerung Ungarns vorgeworfen werden konnte, stellte der Verfasser Grundsätze auf, nach welchen die Nationalitätenfrage in Ungarn gelöst werden sollte. Die magyarische Sprache sollte als "diplomatische Sprache" der Verwaltungs- und Gerichtsbehörden des Landes dienen. Es sollte unterschieden werden zwischen reinsprachigen Landesgebieten mit mehr als 80% Angehörigen einer bestimmten Sprache, und zwischen gemischten Sprachgebieten, in denen sich mindestens 20% der Bevölkerung zu einer Sprache bekannten. An den Schulen sollte in der Sprache des betreffenden Gebietes unterrichtet werden. Jede Nationalität sollte einen besonderen Minister besitzen. Die seinerzeitigen Komitate teilte er unter den angeführten Voraussetzungen in 3 Kategorien ein: A. rein slowakische mit slowakischer Amtssprache, B. mit slowakischer absoluter oder relativer Mehrheit, C. mit slowakischer Minderheit. Die betreffenden Komitate zählte er auf und schlug vor, wie in den einzelnen Bezirken dieser Komitate die Bestimmungen des Nationalitätengesetzes aufgrund der amtlichen Statistik verwirklicht werden sollten. Der Vorschlag rief bis zu den höchsten Amtsstellen Aufsehen hervor, so dass vom Innenmi-

nisterium eine behördliche Untersuchung angeordnet wurde. Schliesslich scheiterte er aber am Widerstand der herrschenden Klassen. Im ganzen genommen handelte es sich dabei um eine Kundgebung politischer Minimalforderungen des slowakischen Bürgertums. Eine gewisse Fortschrittlichkeit ist aber dabei doch dadurch gegeben, dass darin ein Beitrag zu Unternehmen des verspäteten bürgerlichen Umbaues zu erblicken ist.